

השכלת אסירים כנלי שיקומי - השפעת החינוך בכלא על יכולתם של אסירים משוחררים להשתלב בחברה

כרמית לרזה

האסירים המשוחררים בדרך כלל מנוזדים ומובטלים. לרבים אין מקצוע ואין להם הרגלי עבודה. שנות הלימוד שלהם מעטות. רבים מהאסירים שחזרו למעגל הפשיעה דיווחו שחוסר תעסוקה וחוסר יכולת להתפרנס היו מהגורמים לחזרתם לפשע. השלמת שנות לימוד וחינוך מקצועי בעת המאסר יכולים להוות מענה לצרכים אלה, להעלות את הדימוי העצמי של האסירים ולהקל על השתלבותם בחברה הנורמטיבית. חברה משתלם לנו להשקיע בחינוך אסירים בין כותלי הכלא על מנת למנוע את חזרתם לעולם הפשע לאחר שחרורם.

מאמר זה הוא גרסה מקוצרת של עבודה סמינריונית שהוגשה לדי"ר לילי זמיר במסגרת התואר ראשון במכללת דוד ילין. בגרסתו המלאה יש פרק מיוחד המוקדש לנשים בכלא.

כרמית לרזה היא סטודנטית לתואר שני בחינוך, בהתמחות הוראה ולמידה במכללת דוד ילין. carmiltarza@gmail.com.il

הקדמה

מאמר זה נכתב כדי לשפוך אור על פעילות רחבה של תשתית להשכלת מבוגרים בין כותלי בית הסוהר ככלי שיקומי שמטרתו העיקרית למנוע רצידיויזם, כלומר חזרה של המשוחררים מבית הכלא לעיסוק עברייני. במסגרת המאמר תובא סקירת ספרות העוסקת בנושא הקשר בין שיקום תעסוקתי של אסירים לרצידיויזם.

העיסוק באוכלוסייה הנדונה כאן מבוסס על מאמרים בנושא שיקום אסירים שפרסמו השב"ס ומרכז המחקר והמידע של הכנסת. נבחרו לצורך הדיון כאן מחקרים שבהם יש נתונים מספריים המשמעותיים לנושא, במטרה לנתח את הנתונים וליצור מתוכם תמונה כללית בדבר ההשפעה של החינוך בכלא על שיקום האסירים ועל השתלבותם בחברה הכללית לאחר שחרורם. בשלושה מתוך חמשת המאמרים שהתבססתי עליהם נמצאו נתונים על רצידיויזם בקרב אסירים שעברו שיקום תעסוקתי, המעידים ששיקום תעסוקתי מפחית משמעותית את אחוז החוזרים לעבריינות. יש בכך כדי לאשר את המשתמע ממחקרים שנעשו בנושא זה בעולם. המסקנה המרכזית של עבודתי: שיקום של אסיר בודד משפיע על מעגלים נוספים ויוצר אימפקט על עשרות אנשים סביבו - בני משפחתו וסביבתו הקרובה והרחוקה; וכך נמנעים נזקי-משנה נוספים לחברה.

אחת המטרות העיקריות של שיקום אסירים היא מניעת חזרה לעבריינות. אפשר לראות בירידה בשיעור הרצידיויזם בארץ הוכחה להצלחת תוכניות השיקום של אסירים. אך למרות הסיכויים הצפונים בשיקום, רוב האסירים כיום אינם נמצאים במסגרת שיקומית. המדינה שוגה, לפי הבנתי, באי הרחבה של מסגרות השיקום, משום שעלויות שיקום האסיר עשויות להיות נמוכות מעלויות החזקתו במאסר נוסף כשהוא חוזר לעיסוק עברייני (נתן, 2010).

השכלת מבוגרים - סקירה כללית

אנדרווגיה – חינוך מבוגרים - כתחום ידע ראשיתה בתאוריה החינוכית של אלכסנדר קאפ (Alexander Kapp). על פי קאפ, מטרת האנדרווגיה להוביל ולכוון מבוגרים באמצעות תהליכים חינוכיים כדי להפיק מכך 'רווחים' הרצויים לחברה ולמדינה. חוקר זה האמין שאנדרווגיה היא האמצעי העיקרי של הממשל לפתח את משאבי האנוש באופן שיסייע לממש את מטרות המדינה. לתפיסה זו ניתן לקרוא אנדרווגיה קולוניאלית, משום שהיא מעמידה במרכז את צרכי החברה שהפרט אמור לשרת.

לשיטתו של פאולו פריירה (Freire, על פי זמיר, 2010), חינוך צריך לתת לתלמיד להתבונן בסדרה של בעיות, כשתפקיד המחנך האנדרווגי הוא לנהל עם התלמידים דיאלוג, תוך הכרה בעצמאות שלהם כמבוגרים חושבים. דיאלוג מסוג זה דורש כבוד הדדי בין מורה לתלמיד. לפי תפיסתו של נולס (Knowles), אף הוא מן ההוגים החשובים בתחום, אנדרווגיה היא אמנות של עזרה לאדם המבוגר להשיג מיומנויות מקצועיות שיענו על צרכיו החינוכיים. בתהליך

זה צורכי הלומד נמצאים במרכז, והמדינה והמורה נמצאים שם כדאי למלא את צרכיו. לתפיסה זו ניתן לקרוא אנדרווגייה פלורליסטית, והיא דומה בהבנת העולם שלה ובשיטותיה לתיווך רב תרבותי (זמיר, 2010).

האוכלוסייה במדינת ישראל מורכבת ברובה מתושבים יהודים, ותיקים וחדשים, שהגיעו מארצות שונות במרוצת השנים; עשרים אחוז מהאוכלוסייה הם ערבים, דרוזים ובדואים, ששפת האם שלהם ערבית. 2.2% מהתושבים בישראל הם חסרי השכלה לגמרי, כלומר אנאלפביתים. חסרי השכלה מצויים יותר בקרב קשישים, בעיקר בקרב נשים קשישות, ושיעורם גבוה במיוחד במגזר הערבי (טוקטלי, 2006).

מדינת ישראל הציבה לעצמה אתגרים מרכזיים בחינוך מבוגרים, שהחשוב בהם: צמצום פערים השכלתיים, כלכליים וחברתיים. המטרות העיקריות בתוכניות לימוד במערכת החינוך למבוגרים: הנחלת הלשון העברית לעולים כדי להקל את קליטתם הלשונית, החברתית והמקצועית; השכלת יסוד ולימודים שווי ערך להשכלה תיכונית בקרב אוכלוסיות נצרכות; הכשרה מקצועית למובטלים; והדרכת הורים, בעיקר בקרב עולים מעוטי השכלה (טוקטלי, 2006).

ב-1994 אושר חוק המבטיח לחיילים משוחררים לימודים מסובסדים במוסדות להשכלה על-תיכונית ובמכינות קדם אקדמיות. בשנת 2000 התקבל חוק המאשר מימון לימודים לנכים ולפגועי נפש. מעבר לכך, בתקציב המדינה מובטחים תקציבים להנחלת הלשון בקרב עולים ולהכשרה מקצועית למבוגרים. בנוסף, איגודים מקצועיים מבטיחים חופשת לימודים בתשלום. קובעי המדיניות הציבורית בישראל מכירים בחשיבותם של לימודי מבוגרים (טוקטלי, 2006). בארצות המפותחות גוברת ההבנה כי חברה בריאה, שתוחלת החיים בה מתארכת, חייבת לדאוג להתפתחות הרוחנית והפיזית של תושביה הבוגרים. ואכן, בעשורים האחרונים נושא זה קיבל תנופה. בישראל קובעי המדיניות מביעים הבנה לצורכי האוכלוסייה, אך התקציבים אינם מספיקים (טוקטלי, 2006).

עבריינות

תופעת העבריינות היא חלק מההוויה האנושית. התחום המדעי העוסק בתופעה זו הוא קרימינולוגיה, החוקרת את היחסים בין נורמות חברתיות - שהחוק הפלילי הוא חלק מהן - לבין צורות התנהגות, שיש בהן סטייה מן החוק.

עקרון שלטון החוק קובע כי 'אין עבירה ואין עונש ללא חוק' (קנאי, 1991). לענישה מטרות שונות המושתתות בעיקרן על תאוריית הגמול ועל התאוריה התועלתנית, והן דומות במדינות מערביות רבות. מקובל לדבר על ארבעה מודלים של ענישה, המבוססים כל אחד על שיקול שונה (קנאי, 1991):

מודל ענישה שיקומי: השיקום מהווה שיקול מרכזי בקביעת העונש, במטרה להביא לשילובו מחדש של העבריין בחברה כאזרח שומר חוק. תפקידו של השופט בקביעת העונש במודל ענישה שיקומי שונה באופיו מתפקידו הרגילים של שופט, ועל השופט הפועל במגמה זו להכריע בשאלה מסובכת הדורשת ידע ומומחיות, תוך שהוא נעזר בתאוריות ובהשערות על גורמי העבריינות ועל הדרך הטובה לשיקום. מודל זה מחייב מתן שיקול דעת רחב לשופט בקביעת העונש שיש להתאימו לעבריין ולא לעבירה (קנאי, 1991). מודל זה התגבש בהשפעתן של גישות פוזיטיוויסטיות, ההתנהגותיות-קוגניטיוויביות, חברתיות וסביבתיות-אקולוגיות (שוהם, שביט, קאבליון ועינת, 2009), שמהן התפתח המודל הרפואי הגורס כי עבריינות נובעת מפתולוגיה, ועל כן עיקר הטיפול בה אמור להתמקד בפסיכותרפיה. וכך, בשנות החמישים והשישים למאה העשרים הפך השיקום למטרה מרכזית בענישה (תימור וגייגר, 2009).

מודל ענישה מניעתית: מעמיד במרכז שיקולים של הגנה על שלום הציבור ושל הרחקת העבריין המסוכן מן החברה (קנאי, 1991; תימור וגייגר, 2009), כאשר הדגש הוא על פעולות שנועדו לנטרל את העבריין, להגביל אותו ולמנוע ממנו מלבצע נזק נוסף בחברה (שוהם ואחרים, 2009). מודל ענישה זה מעורר שאלות עקרוניות; האם ראוי לאסור אדם לתקופה ארוכה בשל מה שהוא עתיד לעשות? יש כאן חשש לניבו-יתר (קנאי, 1991), ומידת יעילותו של המודל עומדת בסימן שאלה (תימור וגייגר, 2009).

מודל ענישה הרתעתית: כאן מדובר בשיטת עונשין המבוססת על שיקולים של הרתעה כללית לעומת הרתעה מסוימת, והיא בבחינת 'למען ישמעו ויראו ולא יזידון עוד' (דברים י"ז, י"ג). מודל זה מתאפיין בפרופורציונליות, המשמשת בסיס לאחידות באמצעות קביעת עונשי מינימום. שיקול הדעת של השופט הוא שיפוטי בעיקרו, והשאלה המוצבת בפני השופט היא מוגדרת ומדויקת (קנאי, 1991).

מודל ענישה תגמולית: השיקולים במודל כזה אינם תועלתניים. מודל ענישה תגמולי פונה אל העבר ולא אל העתיד. העונש מותאם לעבירה שהנאשם ביצע (קנאי, 1991), כאשר חומרת העבירה, נסיבותיה, סוגה, היקפה ותוצאותיה נלקחים במכלול השיקולים (דגן, 2010). המודל בנוי על מספר מרכיבים המביאים להגבלה ניכרת של שיקול הדעת בקביעת העונש (קנאי, 1991). התגמול הוא מטרת הענישה הוותיקה ביותר. מטרה זו הייתה נפוצה בעיקר בעידן הקלסי של הקרימינולוגיה והיא שכיחה גם כיום (תימור וגייגר, 2009). מעמדו של התגמול התערער בעקבות השפעתן של הגישות הפוזיטיביסטיות, אולם בשנות השבעים של המאה ה-20 הסתמן בו עניין מחודש, בין היתר בשל ספקות שהתעוררו בנוגע ליעילותו של 'המודל הרפואי' (שוהם ואחרים, 2009), והספקות שהעלה דוח מרטינסון משנת 1974 באשר לעצם יעילותו של כלל תוכניות השיקום.

לקראת תחילתה של המאה ה-21 חזר במידה מסוימת השימוש במודלים שיקומיים וטיפוליים כסתירה למדיניות הענישה התגמולית, שהתפשטה בארצות הברית והביאה לגידול מהיר באוכלוסיית האסירים בה (תימור וגייגר, 2009). חוקרים הצליחו להפריך את דוקטרינת

ה-*nothing works*, שהייתה כה פופולרית בשנות ה-80 וה-90, וכעת מקובל לחשוב שימשהו עובד בתוכניות שיקום. במקביל חזר גם שימוש מסוים במודל הרפואי על בסיס תאוריות הקשורות לדטרמיניזם ביולוגי ותוכניות טיפול המבוססות עליהן (תימור וגייגר, 2009).

בסוף המאה ה-18 הוקם בית הסוהר המודרני הראשון בפילדלפיה. הוא הפיח תקווה בקרב אוכפי החוק שיהיה הכלי החדש להתמודדות יעילה עם העבריינות החמורה וירתיע עבריינים בכוח, ירחיקם מהחברה ויחנכם מחדש להתנהגות נורמטיביות.

בשליש האחרון של המאה העשרים נפוצה בארה"ב הטענה שבתי הסוהר הם בתי חרושת לפשע. ביסוס בולט לטענה זו הוא שבבתי הסוהר מתחברים אסירים עם אסירים אחרים ונחשפים להשפעותיהם העברייניות; מאידך הם מפסיקים להיות חשופים להשפעותיהם של אנשים שומרי חוק (תימור, 2011).

אפיוני סביבת בית הכלא

בתי סוהר הם מוסדות טוטליים שבהם הזמן, המרחב והתנועה של הדיירים נשלטים באופן מוחלט; האסירים והצוות מצויים ומתקיימים בתוך הוויה אחת. עם כניסת האסיר לבית האסורים נשללת ממנו זהותו הייחודית וכל סממניו האישיים מוסרים מעליו, והקשר שלו עם העולם מוגבל (אייזנשטדט ואחרים, 2010). בתהליך הקליטה לכלא האדם מקבל זהות של אסיר (מדום, מספר). בזהות החדשה הוא מחויב לפעילות טקסית החוזרת על עצמה, כמו עמידה לספירות שלוש פעמים ביום לפחות, קבלת ארוחות במקום מסוים ובזמן קבוע ובקבוצה גדולה. החוויה בכלא היא טוטלית, היא מורכבת מסדר יום אינטנסיבי שמגדיר בכל חלק מהיממה סדר יום ופעילות שמחייבים את האסיר, היא כוללת הרגלים ופעולות טקסיות שחוזרות על עצמן, היא מושפעת מהשעון הביולוגי שמתכוון בהתאם לסדר היום ולטקסים, כמו גם מהחיכוך המתמשך עם הסגל ועם האסירים האחרים (גולדברג, 2004).

האדם בחברה שותף במעגלים חברתיים שונים כמו: מדינה, חברה, תרבות, משפחה, עבודה, מעמד חברתי. השתייכות חברתית מגדירה לאדם דרכי התנהגות שמצופות ממנו בכל מעגל, ואת התפקידים המוטלים עליו (ברזניץ, 1974, בתוך גולדברג, 2004). מאחר והאדם הוא יצור חברתי, השתייכותו החברתית מהווה מרכיב בהווייתו ובהותו האישית (ברגר, 1975, בתוך גולדברג, 2004).

סביבת הכלא היא ייחודית, ולמרות זאת ההתנהגות האנושית בה דומה להתנהגות האנושית בחברה שמחוץ לכלא. באמצעות דרכי התנהגות המוכרות להם בטרם נאסרו, האסירים מתאימים את עצמם לסביבה החדשה ולתנאי החיים בכלא (Zamble et al., 1984, בתוך גולדברג, 2004)

חינוך והכשרה מקצועית בכלא

שב"ס פועל להקנות לאסירים כלים לטובת שילובם בחברה עם שחרורם. מטרתו של השיקום להביא לניצול מרבי של תקופת המאסר לשם טיפול אפקטיבי באסירים, כך שעם שחרורם לא ישובו לעסוק בפעילות עבריינית ויוכלו להשתלב בחברה ביתר קלות (שירות בתי-הסוהר, 2014). ענף החינוך בשב"ס אחראי להפעלת מערך חינוכי לאסירים באמצעות הקניית כלים וכישורי חיים שיגדילו את סיכוייהם להשתלב בחברה לאחר סיום תקופת מאסרם (שירות בתי-הסוהר, 2014). לתעסוקת האסירים והאסירות בבתי הסוהר יש כמה מטרות:

1. **חינוכית-שיקומית** - הכשרה מקצועית וניסיון תעסוקתי תורמים להשתלבותו של האסיר בחברה לאחר השחרור ולצמצום שיעורי המועדות, כלומר חזרה לעבריינות. נוסף על כך, התעסוקה תורמת לשיפור הדימוי העצמי של האסיר;
2. **כלכלית-חברתית** - הגדלת הכנסות האסיר מאפשרת לו קיום יומיומי ואף הגשת סיוע למשפחתו, וכן מיצוב חברתי ומעמדי כאדם עובד;
3. **ניהולית-ביטחונית** - תעסוקת אסירים מקלה את ניהול בית הסוהר ומגבירה את הביטחון בו. התעסוקה מונעת בטלה וניצול שלילי של הזמן הפנוי ומפחיתה לחצים ומתחים בין האסירים (שירות בתי-הסוהר, 2014).

האסיר המשוחרר מוצא את עצמו בדרך כלל עם יציאתו מהכלא מנודה, מבודד ומובטל. לעומת זאת, אסיר שכבר עבר הכשרה מקצועית מקבל הזדמנות לפתוח דף חדש ולהפוך לאזרח מועיל לחברה ולעצמו. בעבור אסירים משוחררים רבים, הכשרה מקצועית היא קרש הצלה של ממש. בלעדי ההכשרה הם עלולים להמשיך לשלם על הטעויות שעשו בצעירותם, גם אחרי שפרעו את חובם לחברה. הדרך אל עולם הפשע ואל הכלא קלה מאוד, אבל השיקום באמצעות הכשרה מקצועית מעניק לאסיר מקצוע וסולל בפניו דרך חדשה. אחד התנאים החשובים לשיקום האסיר הוא השמת האסיר המשוחרר במסגרת תעסוקתית בקהילה. על מנת לתת לאסיר כלים שיסייעו לו במציאת עבודה, עליו ללמוד מקצוע ולהשתלב במסגרת התעסוקתית בכלא. זה עשוי להקנות לו יציבות כלכלית, הרגלי עבודה ולחזק את ביטחונו ביכולתו להשתקם (קפלנסקי, 2007).

מרבית האסירים לא עבדו בעברם במסגרת תעסוקתית סדירה, וחסרים להם הרגלי עבודה בסיסיים. לכן קשה להם להשתלב בעבודה לאחר שחרורם. הקניית ערכי עבודה בצירוף רכישת מקצוע הם יסודות חיוניים לקליטתם של האסירים המשוחררים. מצוקה כלכלית היא הגורם העיקרי לחזרה של העבריינים לפשיעה, ואלו שהשתלבו במעגל התעסוקה היו מעורבים פחות בתחומי העבריינות (קפלנסקי, 2007).

להכשרה המקצועית יש שתי מטרות: האחת, לספק את דרישות שוק העבודה על-ידי התאמת הכישורים והיכולות של העוברים את ההכשרה לצרכים המשתנים של המשק ושוק התעסוקה. השנייה - לקדם את כושר התחרות של העובדים בשוק העבודה ולעורר בהם מוטיבציה כדי לשפר את יכולתם להתמודד עם הזדמנויות תעסוקה. תהליכי ההכשרה המקצועית המתבצעת בשירות

בתי הסוהר מותאמים גם לצורכי הארגון ומסייעים להכשרת כוח אדם מיומן לעבודה במפעלי מערך התעסוקה בשב"ס ולתחזוקה השוטפת של בתי הסוהר בתחומים שונים, כגון חשמל, בינוי, גינון.

האסיר רוכש אפוא מקצוע שימש אותו במהלך המאסר ולאחר השחרור. במקרים רבים הוא מקבל תעודת גמר ממשלתית שתסייע לו במציאת עבודה. בהכשרה המקצועית כרוכים גם יתרונות פסיכולוגיים שונים: העלאת הדימוי העצמי, הקניית הרגלי למידה ועבודה, הפגת מתחים ולחצים, רכישת יכולת להתמיד בעיסוק בנושא אחד לאורך זמן.

מסגרות ההכשרה המוצעות

ישנן סיבות שונות להצטרפות האסירים למערך ההכשרה המקצועית: הרצון לרכוש מקצוע, שיסייע לו בתהליכי השיקום לאחר שחרורו, קבלת המלצות לוועדות שליש ושיקום, תגמול בחופשות, הארכת זמן ביקור, תגמול כספי ו'העברת הזמן' הפנוי.

הקורסים המופעלים במסגרת ההכשרה המקצועית נחלקים לקטגוריות אחדות:

- **קורסים המעניקים סיווג מקצועי:** אלה מוכרים על-ידי משרד התמ"ת ומקנים בסוף הלימוד בהם תעודה ממשלתית מוכרת. זו מאפשרת למי שמקבל אותה להיחשב בעל מקצוע בלשכות התעסוקה.
- **קורסים המעניקים תעודות השתלמות:** קורסים המופעלים על-ידי מכללות ובתי-ספר ערב ובסופם ניתנת תעודת השתלמות.
- **הכשרה פנים-מפעלית:** הכשרה מעשית שנותנים מנהלי המפעלים ומטרתה להכשיר את העובדים לעבודה הספציפית הנדרשת במפעל.

הקורסים להכשרה מקצועית ניתנים במגוון מקצועות, בהתאם לדרישות השוק. מדובר בקורסים כגון חשמל, אלקטרוניקה, אלומיניום, ניהול מחסן ממוחשב, גרפיקה ממוחשבת, גרות, ריתוך, פחחות רכב, דפוס, צורפות, בניית ציפורניים, שרברבות, טבחות, גנות, ניהול עסק קטן, משגיחי כשרות וסופרי סת"ם.

בנוסף האסירים מקבלים קורסים והשתלמויות להכנה לעולם העבודה: מלמדים את החניך לכתוב קורות חיים ולהציג את עצמו בראיון עבודה. כן הוא עובר סדנה להתמודדות עם קונפליקטים בעבודה. הקורס לניהול עסק קטן מקנה לאסירים כלים לפתוח עסק עצמאי לאחר שחרורם (קפלנסקי, 2007).

עיבוד הממצאים

הצורך בשיקום תעסוקתי – על אף ההצלחה החלקית

נסקרו לעיל נתונים מספריים על שיקום אסירים באמצעות חינוך מסוגים שונים במסגרות לימודים ועבודה מגוונות בתוך בית הכלא ואף מחוצה לו. נתונים אלה מופיעים בחמישה מאמרים שונים: בשלושה מתוך המאמרים (שניים של השב"ס - בביטאון צוהר לבית הסוהר, ואחד של מרכז המידע של הכנסת) מופיעים נתוני חזרה לעבריינות בקרב אסירים שטופלו במסגרות של השב"ס בשנים 2000-2005. כמו-כן מפורטים בהם מספרים ואחוז של החוזרים לבית-הסוהר מקרב אסירים פליליים שסיימו הכשרה מקצועית ושל כאלה שעבדו במפעלי תעסוקה. בהמשך מפורטים במאמרים נתונים לגבי אסירים שעסקו בשלושה מקצועות: נגר, חייט ומסגר. כבר במבט ראשון רואים שאחוז החוזרים לבית-הסוהר מכלל האסירים הפליליים (42%) גבוה הרבה יותר מאחוז החוזרים לבית-הסוהר בקרב אסירים שקיבלו הכשרה מקצועית או שעבדו במפעלי תעסוקה (16%-24%).

אורה קפלנסקי (2007) מביאה במאמרה מחקר ישראלי שמאשר את תוצאות המחקרים שנעשו בעולם בנושא החזרה לעבריינות (רצידיוויזם), ומתוכם עולה שהכשרה מקצועית ותעסוקה הם תנאי מוקדם לשיקום. נסים קשי, אלי אברהם ושרון אוסקר טוענים במאמרם (2006) בהקשר אחריות רשויות אכיפת החוק במדינת ישראל, כי המשטרה ובית המשפט אחראים לתפוס את העברייין, לשפוט אותו ולקבוע מה עונשו; ואילו על השב"ס מוטלת החובה לשמור על חיייהם של האסירים ועל שלומם הפיזי והנפשי וכן עליו לעשות הכול על מנת למנוע את חזרתו של האסיר לעולם הפשע. מערכת השב"ס צריכה לטפל בפרט הבודד כדי, בין השאר, לבסס את האפשרות לחזרתו לתפקוד תקין בחברה. כך אמור לדאוג השב"ס לא רק לתועלתו האישית של האסיר אלא גם לתועלת החברה בכלל. שיקומו של אסיר וכניסתו למעגל החיים הנורמטייווי מצריכים הכנה מוקדמת, מקצועית ורב-מערכתית במהלך שהייתו בבית-הסוהר. נדבך מרכזי בתהליך השיקום הוא ההשתלבות במסגרות התעסוקה היצרנית.

ככל שאחוז החוזרים למאסר קטן יותר, כך כושר ההרתעה של מערכת אכיפת החוק מתברר כגדול יותר ומידת הצלחתה של המערכת בטיפול באסיר במהלך שהותו בבית-הסוהר ניכרת יותר. בעולם המערבי מקובל להעריך את שיעור החזרה לעבריינות של אסירים-לשעבר בכ-65%. הממצאים הקיימים נותנים ביטוי מוחשי להשפעה המשמעותית של ההכשרה המקצועית ושל התעסוקה היצרנית על סיכויי היקלטותו המחודשת של האסיר בחברה ועל סיכויי השתלבותו בעולם העבודה. על-פי מרכז המחקר והמידע של הכנסת (2010), אחת המשימות המרכזיות של שיקום האסיר בזמן שהותו בכלא היא למנוע חזרה לעבריינות. שיעור החזרה לעבריינות (רצידיוויזם) בישראל, נכון לשנת 2010, הוא 62%, ואילו הממוצע העולמי הוא 72%. על פי רוב האסירים המשוחררים מנודים, מובטלים ומבודדים, ולכן יש לעזור להם בשובם

לחברה. תוכניות לשיקום האסיר מופעלות במדינות רבות מתוך מטרה לסייע לאסירים להשתלב מחדש בחברה לאחר שחרורם. השיקום בישראל מוגדר כ'הכנת האסירים להשתלבות מחדש בקהילה כחברים יעילים ושומרי חוק'. משמע שהשיקום הכרחי גם ליצירת חברה בטוחה עבור כלל האזרחים, משום שאסירים שמשתחררים ללא כלים שעוזרים להם להתמודד עם בעיות באופן נורמטיבי עלולים לחזור למעגל הפשיעה ולהוות סכנה לחברה. עלויות שיקום האסיר נמוכות יותר מעלויות אחזקת האסיר במאסר.

מאמר נוסף של מרכז המחקר והמידע של הכנסת משנת 2006 מביא נתונים על שיעור הפשיעה החוזרת בקרב אסירים פליליים בישראל בין השנים 1995-2005. עד להקמת הרשות לשיקום האסיר בשנת 1983 שיעור האסירים המשוחררים שחזרו לכלא עד שנה לאחר שחרורם היה 80%. על-פי נתוני השב"ס, בעשר השנים מאז 1995 הייתה ירידה מתמדת בשיעור האסירים שחזרו לכלא לאחר שחרורם.

ממחקרים שבדקו שיעורי פשיעה מחדש בקבוצות שונות של אסירים משוחררים עולה כי למסגרות השיקום יש השפעה חיובית על אסירים משוחררים: חלק מהאסירים שעברו שיקום מאמצים אורח חיים נורמטיבי, נמנעים מביצוע עברות, משפרים את היחסים עם המשפחה ואת תפקודם בתוכה, יש להם מוכנות גבוהה לצאת לעבודה והם מצליחים על פי רוב להתמיד בעבודתם.

ממאמר של מרכז המחקר והמידע של הכנסת משנת 2010 עולה כי שיעור החזרה לעבריינות/ לפשיעה בקרב אסירים שעברו שיקום הוא כ-35%. שיעור החזרה לעבריינות בקרב אסירים שהשלימו את השיקום בבתי-הסוהר, ולאחר השחרור - במסגרות של הרשות לשיקום האסיר או בליווי שלה - נמוך אף יותר.

יתר על כן, במאמרם של קשי, אברהם ואוסקר (2006), 'תעסוקת אסירים בשב"ס: צמיחה ורצידיביזם', מופיעים נתונים הקשורים לתעסוקה היצרנית בשב"ס המתקיימת בכמה מסגרות: מפעלי יזמות פרטית, מפעלי ייצור תעסוקתיים, מפעלי הרכבה בקבלנות-משנה עבור מפעלים ויזמים פרטיים ושיקום קבוצתי המתבצע במפעלי תעשייה מחוץ לכותלי בית-הסוהר. הנתונים מראים על עלייה מתמדת במספר המועסקים בתעסוקה יצרנית בין השנים 1997-2005 (עלייה של 128%).

מאז שנת 2001 ירד שיעור החזרה לעבריינות בישראל בכ-11% - דבר המעיד על הצלחת תוכניות השיקום של אסירים משוחררים שהופעלו בתקופה זו.

בנוסף, במחקרו של ד"ר גלעד נתן ממרכז המחקר והמידע של הכנסת (2010) מובאים נתונים על שיעור הרצידיביזם בקרב אסירים שטופלו במסגרות שונות של טיפול שיקומי של השב"ס: שיעור החזרה לעבריינות הנמוך ביותר הוא 8% במסגרת השיקום הדתי ובמסגרת הטיפול בעברייני מין (נוער); 9% חזרה לעבריינות באגפי שיקום 1 ובמסגרת טיפול באלומות במשפחה;

1 אגף שיקום הוא אגף מיוחד, אך יש אסירים רבים שלומדים ועובדים ואינם שוכנים באגפי שיקום.

10% במסגרות טיפול באלומות; 19% בקרב מסיימי הכשרה מקצועית; 24% בקרב עובדי מפעלי תעסוקה ובקרב מסיימי בחינות בגרות בהצלחה. אחוז הרצידיזם הגבוה ביותר, 32% - בקרב אסירים שטופלו במסגרת טיפול בהתמכרות.

המאמר מציין כי שיעור החזרה לעבריינות בקרב אסירים שעברו שיקום הוא כ-35% לעומת 62% באוכלוסיית האסירים הכללית. שיעור החזרה לעבריינות בקרב אסירים שהשלימו את תהליך השיקום בבתי הסוהר ולאחר השחרור עברו תהליך במסגרות של הרשות לשיקום האסיר או בליווי שלה - נמוך אפילו עוד יותר. בהמשך המחקר מובאים נתונים על השיקום התעסוקתי בשב"ס וברשות לשיקום האסיר. במסגרת השב"ס יש 54 מפעלים המעסיקים מדי יום 2,300 אסירים. 3000 אסירים נוספים עובדים במסגרת שב"ס בעבודות תחזוקה, מטבח ושירותים. מדי שנה נערכים כארבעים קורסים להכשרה מקצועית ולומדים בהם כ-700 אסירים. בנוסף, כמאה אסירים יוצאים לעבודה מחוץ לכלא במסגרת שיקום קבוצתי, ועוד כארבעים אסירים עובדים מחוץ לכלא במסגרת שיקום פרטני.

לא כל אסיר שמעוניין בעבודה או בהכשרה מקצועית מצליח להשתלב בהן, ואסור לאסיר להשתתף בהכשרה מקצועית ולעבוד בו זמנית. יש אסירים שמעדיפים לעבוד במפעל בכלא כדי לקבל משכורת ולא להשתתף בקורס להכשרה מקצועית המזכה אותם בשקלים מעטים בלבד.

הקשר בין שינוי הדימוי העצמי, בעקבות הכשרה, למניעת חזרה לפשע

ד"ר אורי תימור ומירב אופנהיימר (2006) פרסמו מאמר מעניין ובו, בין השאר, נתונים על מספר כיתות הלימוד בבתי הסוהר ועל מספר האסירים שלמדו בהם בשנת 2000 ובשנת 2005. בשנת 2000 היו 33 כיתות לימוד במרכזי החינוך בבתי-הסוהר בארץ, ובמהלך שלושה מחזורי לימודים למדו בהם 1465 אסירים, שהיו 23% מכלל האסירים הפליליים בשנה זו. בשנת 2005 היו 84 כיתות, ובמחזור הראשון למדו בהן 1,201 אסירים.

יש הנחה שלפיה אסירים מאופיינים בדרך כלל בדימוי עצמי נמוך, המצמצם את סיכוייהם לפרוש מהפשע. מחקרם של תימור ואופנהיימר (2006), המתבסס על הנחה זו, בחן את ההשפעה של שתי תוכניות חינוכיות הפועלות במסגרת מרכזי החינוך בבתי הכלא בארץ על הדימוי העצמי של המשתתפים בהן, באמצעות מדידת הדימוי העצמי לפני ההיחשפות לתוכנית ולאחריה. שתי התוכניות הן תוכנית ללימוד קריאה וכתיבה המיועדת בעיקר לאסירים עולים חדשים או ערבים שאינם יודעים קרוא וכתוב בעברית, ותוכנית העשרה חינוכית לאסירים בעלי השכלה יסודית ומעלה. מתוצאות המחקר עולה ששתי התוכניות משפרות בצורה מובהקת את הדימוי העצמי של האסירים.

תוצאות מחקרם: הדימוי העצמי של האסיר גבוה יותר כשהשכלה שלו גבוהה יותר, כשהוא יהודי וכשהוא ותיק בארץ, כלומר משתני הלאום, הוותק בארץ ורמת ההשכלה מנבאים את רמת הדימוי העצמי הכללי של האסיר.

מסקנה נוספת הייתה שקבוצות המחקר (אסירים שהשתתפו בקורסים) מראה עלייה גדולה יותר בדימוי העצמי הכללי, בעקבות השתתפות בתוכניות החינוך הפורמלי, מאשר קבוצות הביקורת (אסירים שלא השתתפו בכיתות הלימוד); כיתת האנאלפביתים מראה עלייה רבה יותר מכיתת ההעשרה בדימוי העצמי הכללי לאחר השתתפות בתוכנית החינוך הפורמלי במרכז החינוך.

שיקום אסירים בישראל

על בסיס כל הנתונים שנאספו בעבודה מחקרית זו, הדיון יתרכז רק באלו הקשורים ישירות לרצידיוויוזם בקרב אסירים שעברו תהליך של שיקום לעומת כלל אוכלוסיית האסירים הפליליים. מחקרים רבים שבוצעו בישראל ובעולם מלמדים שהשקעה בשיקום אסירים בזמן המאסר ואחריו היא גורם מפתח במניעת חזרה לעבריינות. אחת המטרות העיקריות של שיקום אסירים היא אפוא מניעת חזרה לעבריינות. אפשר לראות בירידה בשיעור החזרה לעבריינות בארץ הוכחה להצלחת תוכניות השיקום של אסירים. למרות זאת, כיום רוב האסירים אינם נמצאים מסגרות שיקום.

רבות נכתב על הקשר בין אבטלה לפשע בספרות הקרימינולוגית המקצועית. רבים מהאסירים שחזרו למעגל הפשיעה דיווחו שחוסר תעסוקה ויכולת להתפרנס היו מהגורמים לחזרתם לפשע; לכן ברורה היוקקותם לעזרה לקראת ועם שובם לחברה. מדינות רבות מפעילות תוכניות לשיקום אסירים כדי לסייע להם להשתלב בחברה מחדש. השיקום מוגדר 'הכנת האסירים להשתלבות מחדש בקהילה כחברים יעילים ושומרי חוק'.

להליך השיקום כמה רבדים שנועדו לסייע להשתלבות האסיר בכלא ואחר כך בחברה, לאחר השחרור: סיוע בהשתלבות בכלא, מניעת נזקי מאסר, הקניית כלים מתקנים והכנה לשחרור. הליך השיקום התעסוקתי מתחיל בזמן המאסר ונמשך אחריו (נתן, 2010).

שני גופים עיקריים ממונים על שיקום אסירים במדינת ישראל: שירות בתי הסוהר, האחראי למסגרות שיקום וגמילה בזמן ריצוי העונש, והרשות לשיקום האסיר - לאחר השחרור (נתן, 2010). גופים אלה גם מקיימים ביניהם שיתופי פעולה (לוטן, 2006). נוסף על כך מעורבים בתחום זה גופים ממלכתיים אחרים, עמותות וארגונים פרטיים. משרד החינוך שותף בהפעלתן ובמימוןן של תוכניות הוראה. משרד הרווחה, באמצעות שירות המבחן למבוגרים, מפקח על מרכז יום טיפולי לעברייני מין בקהילה; משרד הקליטה מממן כיתות עברית לעולים חדשים ומסייע באספקת ספרות במגוון שפות. כמו-כן הרשות למלחמה בסמים מסייעת בהכשרת עובדי שב"ס לטיפול בהתמכרויות ומממנת פעילויות בתחום; משרד הבריאות מפעיל את השירות הפסיכיאטרי בבתי-הסוהר ושתי מחלקות לאשפוז ולהסתכלות פסיכיאטרית במרכז הרפואי של השב"ס ברמלה, עורך הערכות מסוכנות, וכן מטפל מעט בעברייני מין. המוסד לביטוח לאומי מממן כמה פרויקטים שיקומיים בשב"ס (לוטן, 2006).

על שיקום האסיר בזמן שהותו בכלא ממונה מנהל טיפול ושיקום (נתן, 2010; לוטן, 2006). האמצעים הטיפוליים הם חינוך פורמלי ולא פורמלי, קהילות גמילה מסמים ואלכוהול ואלומות

במשפחה, טיפול פרטני של עו"ס, מבצעי הסברה, סיוע באמצעות ליווי של חונכים מתנדבים, שילוב באגפי חוץ, סדנאות הכנה לשחרור (לוטן, 2006). מערך החינוך בבתי-הסוהר בארץ עוסק בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, ומטרתו המוצהרת יצירת שינוי בדפוסי חשיבה ונורמות התנהגות, הקניית כלים וכישורי חיים אשר יסייעו לאסיר להפוך את תקופת המאסר לבית-ספר לחיים ולהגדיל את סיכוייו להשתלב בחברה. יש פער גדול בין מטרה מוצהרת זו לבין המציאות, בגלל גורמים שחלקם תלויים באסירים וחלקם תלויים בשב"ס: חוסר מוטיבציה, יכולת מוגבלת ללמוד, דפוסי התנהגות בעייתיים, משאבי הוראה מוגבלים, רמת מורים שאינה תמיד מספקת (תימור ואופנהיימר, 2007).

אגף האסיר בשב"ס מפעיל את מערך התעסוקה, הממונה על תעסוקה והכשרה מקצועית בתוך בתי הסוהר, במסגרת התוכניות הטיפוליות הניתנות לאסירים. פעילות זו מטרתה לאפשר לכל אסיר לממש את הפוטנציאל שלו ולהקנות לו כישורים והרגלי עבודה שיסייעו לו לחזור לתפקוד נורמטיבי בחברה (נתן, 2010).

הרשות לשיקום האסיר פועלת מכוח חוק הרשות לשיקום האסיר, התשמ"ג (1983), והיא ממונה על הטיפול באסירים משוחררים ובני משפחותיהם (נתן, 2010). יעודה: הגנה על החברה באמצעות הפחתת מסוכנותם של עבריינים. הרשות מבצעת פעילות לשיקום האסיר ובני משפחתו, ושילובם של האסירים מחדש בחברה ובקהילה. ברשות לשיקום האסיר רואים חשיבות עליונה במתן מענה שיקומי ומקצועי לכל אסיר בר-שיקום המעוניין ורוצה בכך. החזון של הרשות לשיקום האסיר הוא מתן הזדמנות שיקום לכל אסיר, ועקב זאת גידול במספר האסירים הזוכים לתוכנית שיקום. כדי ליישם את המדיניות, הרשות לשיקום האסיר הוציאה פלייר שנתלה במקומות מרכזיים בבתי הסוהר, כגון מטבח, מפעלים ואגפים תורניים (אפודי ודהן, 2015).

פעילות השיקום שהרשות מקיימת לאחר השחרור נחלקת לפעילות בקהילה ולפעילות מחוץ לקהילה. במסגרת הקהילה, רכזי שיקום האסיר פועלים ברוב היישובים שיש בהם יותר מארבעים אסירים משוחררים. ביישובים הללו פועל רכז שהוא עובד מחלקת הרווחה של הרשות המקומית. הרכזים מקיימים מפגשי טיפול קבוצתי לאסירים המשוחררים ביישוב, מפגשים למשפחות האסירים ופעילות לילדי אסירים משוחררים. הרכזים יוזמים פרויקטים בקהילה לאסירים משוחררים או בהשתתפותם. מטופלים גם אסירים שהשתחררו על תנאי (נתן, 2010).

מחוץ לקהילה, הרשות לשיקום האסיר מפעילה הוסטלים ומסגרות מיוחדות. האסירים נשלחים לשיקום בקיבוצים ובשיבות, בליווי עובדים של הרשות ומלווים אחרים, כגון משפחות מאמצות בקיבוצים וחונכים בשיבות. שבעת ההוסטלים שהרשות מפעילה מאז 1985 הם מסגרות מעבר שנועדו להכשיר אסירים לחיים נורמטיביים (נתן, 2010). תעסוקה סדירה ונורמטיביות היא אחת מאבני היסוד המרכזיות בשיקום האסירים. התעסוקה מאפשרת לאסיר המשוחרר קיום ופרנסה בכבוד וניהול סדר יום המונע בטלה וחוסר מעש. בנוסף, העבודה מאפשרת התערות בחברה הנורמטיביות וקיום קשרים חברתיים חיוביים חדשים (אפודי ודהן, 2015). יועצי התעסוקה של הרשות לשיקום האסיר מחויבים על פי חוק ליצור קשר עם כל אסיר המעוניין

בכך תשעים יום לפני שחרורו. יועצי התעסוקה מקיימים בבתי הכלא סדנאות הכנה לתעסוקה ומכנינים תוכנית שיקום תעסוקתית לאסיר. האסירים חותמים על חוזה טיפולי ובו התחייבות להתמיד בתעסוקה ולהציג תלושי שכר. רק אסיר שמעוניין בסיוע תעסוקתי מקבל שיקום. לדברי מר יוסי פרחי, מנכ"ל שירות התעסוקה, ככל שהשיבוץ של האסיר בעבודה נעשה קרוב יותר למועד שחרורו, כך סיכויי ההצלחה של השיקום רבים יותר (נתן, 2010).

סיכויי שיקומו של אסיר – סיכום המחקר והמלצות אפשריות

עם הכניסה לכלא האסירים חווים קשיים הנובעים מהמאסר - אובדן החופש הפיזי, אובדן חופש הבחירה, אובדן הפרטיות, ניתוק מהמשפחה ואובדן כלכלי. נוסף על כך, האסירים מתמודדים עם חסכים שקדמו למאסר - חסרים רגשיים, חינוכיים/תרבותיים ותפקודיים, חוסר משאבים ומקורות תמיכה פנימיים וחיצוניים, וקשרים כושלים עם מוסדות (לוטן, 2006).

סיכויי השתלבותו של האסיר המשוחרר בעולם העבודה נמוכים ומושפעים מגורמים רבים. הגדלת סיכוייו היא פונקציה של ידע, מיומנויות, ניסיון והכשרה מקצועית, בהתאם לצורכי המשק. שיפור כישוריו והגברת ההון האנושי במהלך שהייתו בכלא מושגים הודות להשתלבותו בפעילות היצרנית במפעלים השונים. אין חולק על כך שהשתלבות בשוק העבודה כגורם פרודוקטיבי תורמת להגברת הפעילות הכלכלית. בנוסף, עצירתו של האסיר מחזרה לעולם הפשע חוסכת הוצאה כספית ניכרת לקופה הציבורית, הנובעת מהנזק הישיר הנגרם מפעילות עבריינית, מעלות החזקת האסיר במשמורת בית הסוהר, מעלות תשלומי העברה למשפחתו בעת שהייתו בבית הסוהר ומעצירת מעגל הפשיעה הבין דורי. חיסכון זה עשוי לפנות משאבים לאומיים לפעילות מחוללת צמיחה בהמשך (קשי, אברהם ואוסקר, 2006).

תעסוקת אסירים בשב"ס היא אחד הגורמים המשפיעים על התוצר המקומי הגולמי (תמ"ג) במשק הישראלי (הערך הכלכלי של כלל המוצרים והשירותים המיוצרים במדינה). המודל המופעל בשב"ס לתעסוקת אסירים פליליים מאפשר יצירת מנוף לצמיחה עסקית בשני מסלולים עיקריים: בתקופת המאסר - באמצעות הפעילות המתקיימת במסגרות התעסוקה היצרנית בשב"ס וההכשרה המקצועית בשיתוף משרד התמ"ת, ובתום המאסר - בזכות קליטתו של כוח אדם מקצועי ומיומן בשוק העבודה (קשי, אברהם ואוסקר, 2006).

מערכת היחסים בין המגזר הפרטי למערך התעסוקה בשב"ס משרתת את האינטרס הכלכלי-עסקי של מאות חברות וגופים פרטיים, הנהנים מקיומה של מערכת ייצור ותמיכה משלימה. במקביל, היא נותנת הזדמנות שנייה למי שפגעו בחברה וחוזרים אליה. הטיפול המערכתי שניתן בשב"ס לאסירים הוא לעתים תכופות בבחינת הזדמנות האחרונה לאסירים לעזוב את עולם הפשע (קשי, אברהם ואוסקר, 2006).

עלינו לבחון את תעסוקת האסירים במתכונתה הנוכחית והעשייה שבצידה לא רק לאורם של שיקולי השעה והאמצעים שעל המדינה להעמיד לטובת העניין. שכן בסופו של דבר, התועלת

שצומחת לאסיר המשוקם ולמשפחתו, כמו גם לציבור בכלל, היא בעלת אופי חברתי, כלכלי ותרבותי במובהק. פעילות השב"ס לצמצום הפשיעה חורגת מגבולות המדידה הכמותית; יש בה ערך כלכלי הכרחי לקיום הסדר הציבורי והיציבות החברתית ותנאי לכלכלה איתנה (קשי, אברהם ואוסקר, 2006).

קשי, אברהם ואוסקר טוענים עוד כי הטיפול בגרעין העברייני מצריך קודם כל טיפול בפרט הבודד, כפי שגורסת האנדרגוגיה הפלורליסטית, המעמידה את הפרט במרכז. לפי תאוריית הדימוי העצמי של פיטס, המובאת במאמרם של תימור ואופנהיימר (2006), בני אדם אינם מגיבים אוטומטית למציאות נתונה אלא נותנים לה פרשנות סובייקטיביות, ובהתאם לפרשנות זו מגיבים לסביבה ולאירועים. הדימוי העצמי משפיע גם על יחסו של האדם לעצמו וגם על יחסיו עם העולם שמסביבו. לפי פיטס, העברין אינו אוהב את עצמו ויש לו דימוי עצמי שלילי במיוחד לגבי התנהגותו, מוסריותו ויחסיו עם בני משפחתו. בעלי דימוי עצמי עברייני נוטים להתנהג בהתאם לדימוי זה ולבצע עבירות. לעומת זאת, דימוי עצמי חיובי עשוי לשמש כמחסום מפני ביצוע עברות (תימור ואופנהיימר, 2007). כדי לעזור לעבריינים לצאת ממעגל הפשע יש לסייע להם לשפר את הדימוי העצמי, במקביל לניסיונות לשפר את התנהגותם. אחת הסיבות האפשריות לדימוי העצמי הנמוך של עבריינים היא רמת השכלתם הנמוכה יחסית לאוכלוסייה הכללית (תימור ואופנהיימר, 2007).

פריצת מחסום האנאלפביתיות מעוררת תקוות להשתלבות טובה יותר בחברה הנורמטיבית ולשיפור בהערכת היכולות האישיות. דימוי עצמי נחות בקרב אסירים אנאלפביתים הוא תוצאה ישירה של חוסר שליטה מספקת בשפה העברית. באמצעות לימוד העברית באגפי החינוך ניתן להביא לשיפור הדימוי העצמי של אסירים הלומדים בהם וכך לשפר אולי את סיכוייהם להשתחרר מזהותם העבריינית ולהשתקם.

ניתן להבין את הפוטנציאל הטמון בלימודים בסיסיים של קריאה וכתבייה: בתקופת המאסר ניתנת לאסירים הזדמנות להשתקם מנכות אינטלקטואלית שפוגעת בתפקודם היום יומי כמו גם בדימויים החברתי והעצמי. מרבית האסירים שמבקשים ללמוד בכיתות יסוד בכלא מודעים לליקוי שבהעדר ידע בסיסי, ולכן משקיעים בלימודים ועל פי רוב מצליחים בהם, וכך משפרים את דימויים העצמי. נראה שהמעבר מאנאלפביתיות ליכולת קריאה וכתבייה הוא צעד משמעותי ביותר לגבי אסירים. תוך חודשים אחדים האסיר מגדיל בצורה משמעותית את פוטנציאל התפקוד שלו. לדוגמה: הוא מסוגל לקרוא עיתון, לצפות בטלוויזיה בסרטים עם כתוביות, הוא מסוגל להתכתב עם קרוביו במכתבים, לבצע פעולות חשבון בסיסיות הקשורות לבנק ולחפש עבודה באמצעות מודעות בעיתון. לאחר לימוד בסיסי זה האסיר אינו נזקק עוד לחסדיו של הזולת בפעולות בסיסיות. במקביל הוא משתחרר מהבושה בשל היכולת הלשונית המוגבלת, יכולת שנתפסת לעתים על יד החברה כמעידה על מוגבלות ואפילו על פיגור. ברגע שהוא תופס את עצמו כיודע קרוא וכתוב, הוא מתחיל להעריך את עצמו ומפתח דימוי עצמי חדש ותקווה לעתיד שונה ובלתי עברייני (תימור ואופנהיימר, 2007).

לסיכום, אסירים שעברו שיקום בכלא והמשיכו בשיקום בקהילה הגיעו להישגים גבוהים יותר ורמת הרצידיוויזם שלהם פחתה באופן משמעותי. הרצף השיקומי מגדיל את סיכויי האסיר לשיקום ואת שימורו לאורך זמן רב יותר, ומאפשר התמודדות יעילה יותר עם השילוב מחדש בקהילה.

יש חשיבות לטיפול בעבריינים בשל המחיר שמשלמת החברה, שכן הפגיעה בקורבנות היא קשה וארוכת טווח ובעלת השלכות רבות. מטרת השיקום היא בעיקר הגנה על החברה ומניעת קורבנות נוספים, אבל הדרך להשלים את המטרה היא לגלות אמפתיה גם בפוגעים וגם בנפגעים כאחד. כשמשקמים אסיר אחד, משקמים עוד עשרות אנשים סביבו - בני משפחתו וסביבתו הקרובה והרחוקה.

תודות

תודה מיוחדת נתונה לדי"ר לילי זמיר אשר עודדה אותי בתחילת הדרך והייתה לי מקור מידע חשוב, על הנחייתה בכתיבת עבודה זו, על היחס החם והמעודד שלו זכיתי מצדה לאורך כל הדרך. תודה על ההערות הבונות, הסבלנות והליווי במהלך כתיבת העבודה ששימשה בסיס למאמר זה. כמו כן ברצוני להודות לחברתי היקרה רבקה ברכה על הנכונות להקדיש לי מזמנה ולהעניק לי מידיעותיה ומניסיונה, על מתן הערות אשר תרמו לתוכן ואף הארות אשר קידמו את העבודה. ואחרון חביב: תודה כפולה ומכופלת לשלושת ילדי, אראל, עידן ורעות, ולאיש היקר חזי על התמיכה, הסבלנות והחמימות אשר היו לי מקור כוח ועידוד.

מקורות

אופנבר, א' (1984). שיקום האסיר. **עיונים בקרימינולוגיה**, 4.

אופנהיים, מ' ותימור, א' (2006). מאסר, חינוך ודימוי עצמי – השפעת הלימודים במרכזי החינוך בבתי הסוהר על דימוי עצמי של אסירים. **מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית**, 21, 57-73.

אייזנשטדט, מ', סופר, מ' ושטיינברג, ע' (2010). **בכלא אני נחה: אסירות מבעד לחומות**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

אפודי, ר' ודהן, א' (2015). הרשות לשיקום האסיר: סיכום שנות עבודה 2014-2013.

ברקוביץ, ש' (2006). אסירים לומדים בכיתות ההשכלה בבתי הסוהר – סקירה. **צוהר לבית הסוהר** 10, 62-68.

גולדברג, א' (2004). **הסתגלות למאסר ורצידיוויזם**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. אוניברסיטת בר אילן.

דגן, נ' (2010). **הליך קבלת ההחלטות בוועדות שחרור אסירים בישראל**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך במשפטים. אוניברסיטת בר אילן.

טוקטלי, ר' (2006). חינוך מבוגרים בישראל: סקירה כללית. הורד מ: cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/DA28A21D-BBB3.../gadish12.pdf

לוטן, א' (2006). **תוכניות לשיקום אסירים**. הכנסת, מרכז המחקר והמידע.

נתן, ג' (2010). **שיקום תעסוקתי לאסירים ולאסירים משוחררים**. הכנסת, מרכז המחקר והמידע.
עינת, ת' ועינת, ע' (2009) (עורכים). **קולות מהכלא: אנתולוגיה של יצירות אסירים**. ירושלים: כרמל.

קנאי, ר' (1991). **קביעת מסגרות משפטיות להזדרכת שיקול הדעת של השופט בענישה**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. אוניברסיטת בר אילן.

קפלנסקי, א' (2007). הפעלת מערך הכשרה מקצועית לאסירים בשירות בתי הסוהר. **צוהר לבית הסוהר 11**, 92-98.

קשי, נ', אברהם, א' ואוסקר, ש' (2006). תעסוקת אסירים בשב"ס: צמיחה ורצידיבויזם. **צוהר לבית הסוהר 10**, 29-25.

שוהם, ג', שביט, ג', קאבליון, ג', ועינת, ת' (2009). **עבירות ועונשים: מבוא לפנולוגיה - על תורת הענישה והשיקום, מניעת פשע ואכיפת החוק**. קריית ביאליק: אח.

שירות בתי הסוהר (2014). דו"ח שנתי, הפרק: היבטים בשיקום אסירים, מתוך האתר של שירות בתי הסוהר <http://www.ips.gov.il/Web/He/Default.aspx>

תימור, א' (2009). התפתחות בתי הסוהר בישראל, בתוך ש"ג שוהם וא' תימור (עורכים), **סוגיות בתורת הענישה בישראל**. קריית ביאליק: אח.

תימור, א' (2011). לשקם את השיקום: הפיכת בתי הסוהר בישראל למוסדות משקמים סגורים. **צוהר לבית הסוהר 14**, 81-72.

תימור, א' ואופנהיימר, מ' (2007). מאסר, חינוך ודימוי עצמי: השפעת הלימודים במרכזי החינוך בבתי הסוהר על דימוי עצמי של אסירים. **צוהר לבית הסוהר 11**, 79-70.

תימור, א' וגייגר, ב' (2009). ההצדקות הפילוסופיות והמוסריות להענשת עבריינים. בתוך ש"ג שוהם וא' תימור (עורכים), **סוגיות בתורת הענישה בישראל** (עמ' 23-46). קריית ביאליק: אח.

רוטמן, ג' (1977). הפצה ושימוש בידע שמקורו במדעי החברה. **מגמות** כג (1), 57-53.

Jewkes, Y. (2007). *Handbook on Prisons*. Canada: Willan Publishing.

Kurshan, E. (1996). Behind the Walls: The History and Current Reality of Women's Imprisonment. In E. Rosneblatt (ed.), *Criminal Injustice: Confronting the Prison Crisis* (pp. 136-164). Boston, MA: South End Press.

Zamir, L. (2010). Multi-Cultural Mediation as an Andragogycal Process. *The International Journal of Diversity in Organizations, Communities and Nations*, 10 (4), 74-84.